

היבטים כלכליים של גיוס חובה

אולנה בגנו מולדבסקי

מבוא: צה"ל והמתגייסים הדתיים

המגזר הדתי בישראלי הטרוגני במידה רבה, אולם רובו המכריע נמנה עם הזרם האורתודוקסי. בתוך מגוון זה ניתן לעשות הבחנה גסה בין שני זרמים אורתודוקסיים – החרדים והמודרניים (או הדתיים-לאומיים). שתי הקבוצות נבדלות ביחסן למדינה ובגישתן לסוגיית ההשתתפות בשוק העבודה והגיוס לצה"ל.

המגזר הדתי-לאומי פיתח את הקשר עם צה"ל בסוף שנות השישים, ומאז התחזקה השפעתם של גורמים דתיים על הצבא, בצד גידול בהיקף מעורבות המתגייסים הדתיים בכל הדרגים והיחידות בצבא. מאז סוף שנות התשעים¹ התבקש צה"ל על ידי הממשלה לעצב מסלולי השתלבות לגברים חרדים, שיאפשרו את שירותם בצבא בהיקפים גדולים. זאת, בין היתר במסגרת התפיסה הכללית הרואה חיוב רב בשילובם של החרדים בחברה הישראלית ובמיוחד בכלכלתה, באמצעות הרחבת נוכחותו של כוח עבודה חרדי במשק. ההנחה היא ששילוב חרדים בצבא תגביר את הסיכוי לשילובם במשק העבודה.

על רקע זה מציג הניתוח הנוכחי בחינה כמותית שיטתית לשתי פרשנויות סותרות לתפקידו של צה"ל בעיצוב התנהגותם הכלכלית של יוצאי צבא. על בסיס נתונים מסקרים מייצגים שבוצעו בין השנים 2006 ל-2012, במסגרת פרויקט 'דעת קהל וביטחון לאומי' (פרויקט NSPOP של המכון למחקרי ביטחון לאומי), נבחנה השפעת השירות בצה"ל על מצבן הכלכלי של הקבוצות השונות המרכיבות את האוכלוסייה היהודית בישראל. המסקנות תורמות למטרת המאמר, שעניינו לאמוד את היכולת של צה"ל לצמצם פערים כלכליים בקרב יהודים חרדים, דתיים, דתיים-מסורתיים, מסורתיים שאינם דתיים, וחילונים. זאת, על מנת לבחון עד כמה יש סיכוי של ממש להשתמש בשירות חרדים בצה"ל כדי לייצר הרחבה של ממש בהשתלבותם במשק ובתרומתם לפיתוחו.

הנתונים האמפיריים נלקחו מתוך מערך נתונים ייחודי שכולל יוצאי צבא חרדים – קבוצה קטנה מאוד, שבדרך כלל קשה לסקור אותה מבחינה כמותית. להלן אפנה לבחון את תפקיד צה"ל בחיזוק שילובם של החרדים בשוק העבודה.

מרחק כלכלי, החרדים וצה"ל

אמרה ישנה גורסת שבטווח הקצר – הגורמים בשטח יוצרים מדיניות, ואילו בטווח הארוך – המדיניות היא שיוצרת את הגורמים בשטח.² בתחילת הדרך, עלות תמיכת המדינה במגזר הדתי-חרדי הייתה נמוכה, ובעיקר הייתה תוצאה של פשרה סמלית בין המנהיגות החילונית לממסד הדתי. בשנת 1948, ביקש רבי יצחק מאיר לוי מראש הממשלה, דוד בן-גוריון, לפטור 400 תלמידי ישיבה משירות צבאי. בן-גוריון נעתר, אולם רוב הציבור היהודי לא נחשף והיה מודע, בתחילה, להשלכות הכלכליות של אותה החלטה. 400 תלמידי הישיבה החרדים של 1948 היוו פחות מ-0.07 אחוזים מיהודי הארץ, או 0.36 אחוז מחיילי צה"ל. אולם כעבור שישה עשורים יצרה המדיניות שנבעה מאותו ויתור מגזר חרדי חזק ומשגשג מבחינה פוליטית, וכיום עומד המספר של תלמידי הישיבה הפטורים מגיוס על כ-65,000 איש. נכון ל-2012, כ-55,000 גברים ישראלים מגיעים לגיל הגיוס (18) מדי שנה, כאשר 15 עד 20 אחוזים מתוכם מקבלים פטור על פי הסעיף "תורתו אומנותו".

בשנת 2013 היוו החרדים כמחצית מהציבור הדתי. הקהילה החרדית ענייה מאוד (בשיעור של 60% מתחת לקו העוני), צעירה מאוד (גיל ממוצע – 34) ובעלת קצב הגידול המהיר ביותר (7 ילדים לאישה בממוצע) מבין קבוצות האוכלוסייה בישראל. בתחילת שנות השמונים היוו היהודים הלא-דתיים 80% מהאוכלוסייה. מאז צנח מספרם בכ-12%, למרות הגעתם של קרוב למיליון יהודים, רובם המכריע לא-דתיים, מברית-המועצות לשעבר בשנות התשעים (כ-16% מהאוכלוסייה). שיעור הגידול המצטבר של המגזר החרדי ב-2012 נע בין 225% ל-250% במהלך שלושת העשורים האחרונים. על פי תחזית מתונה של הלמ"ס, בשנת 2059 עתיד הציבור החרדי לצמוח ב-453% (מ-2009), בעוד שאר האוכלוסייה היהודית (דתיים, מסורתיים וחילונים יחד) עתידה לצמוח ב-149%, כאשר חלקם היחסי של הישראלים הלא-דתיים באוכלוסייה צפוי אף לקטון. על פי שיעור הגידול הגבוה, ניתן לצפות שאוכלוסיית החרדים תגדל ב-689% (לעומת 89% בקרב שאר המגזרים באוכלוסייה היהודית). בשנת 2012, 30% מהילדים בבתי הספר היסודיים היו חרדים. בבתי ספר חרדים אלה, שנתמכים על ידי המדינה, תוכנית הלימודים שאינה עוסקת בנושאי דת מצומצמת למינימום וחדלה להיות בגדר חובה בגיל צעיר מאוד. פירוש הדבר הוא שקשה להמיר את המיומנויות שנלמדות במוסד לימודי כזה לדרישות בשוק העבודה המודרני. מערכת החינוך הנפרדת, הפטור מחובות אזרחיות והזכאות להטבות סוציאליות ישירות ועקיפות עודדו הסתמכות על מדינת

הרווחה,³ וחיזקו את הניכור הממשי⁴ והסמלי⁵ של הקהילה החרדית מהזרם המרכזי בחברה. במקביל, שיעור ילודה גבוה בצד חיי עוני הופכים את הנסיבות הכלכליות של החרדים לדאגה מרכזית לחברה הכללית בישראל.⁶

קובעי מדיניות⁷ ואנשי אקדמיה⁸ מחוץ לקהילה החרדית טוענים שהמיומנויות המעשיות הנרכשות במהלך השירות הצבאי יהיו עבור גברים חרדים אמצעי שיסייע להם לשבור את מעגל העוני. עמדה זו נשענת על ניסיון העבר, שלפיו הצבא התגלה כמוסד הכנה יעיל לחיים מקצועיים עבור מתגייסים שהגיעו משכבות אוכלוסייה מעוטות השכלה. יתרה מכך, המציאות בארצות אחרות מלמדת שהתרבות החרדית אינה מנועה מעצם טיבה מהשתתפות יצרנית בכלכלה: גברים חרדים מחוץ לישראל נכנסים לכוח העבודה לאחר שלמדו שלוש עד חמש שנים בישיבה. בקנדה מועסקים 80% מהגברים החרדים בגיל העבודה, ומספרים דומים ניתן לראות בארצות-הברית ובבריטניה.⁹

ראשי הקהילה החרדית מתנגדים לרעיון הגיוס גם בשל אותם טעמים שעליהם מבוססת האופטימיות של קובעי מדיניות שאינם חרדים. הם חוששים שגיוס חובה עלול לעודד את הכניסה לשוק העבודה, ובהמשך לכך את החיבור לעולם שמחוץ לקהילה – דבר שעלול "לפגום בזהות הייחודית של הדור הבא בקהילה החרדית".¹⁰ מבקרים¹¹ מחוץ לקהילה החרדית מצטטים עדויות ממחקרים איכותניים, שלפיהן המהלכים של צה"ל – שנועדו לתת מענה לצרכים דתיים באמצעות עיצוב הסדרים מיוחדים עבור חיילים חרדים – משנים את האופן שבו השירות הצבאי משפיע על מתגייסים אלה. על רקע דברים אלה, אבחן את היכולת של צה"ל להשפיע על המעמד הכלכלי של המתגייסים החרדים.

נתונים, מודלים ומדדים

במאמר זה נעשה שימוש בנתונים מתוך ארבעה סקרים מייצגים (N=2681), שנערכו בין השנים 2006 ל-2012 עבור פרויקט 'דעת קהל וביטחון לאומי' (NSPOP).¹² התוצאות מוצגות תחילה עבור כל הישראלים היהודים, ולאחר מכן עבור גברים בנפרד. ההתמקדות במשיבים גברים נובעת מכך שהמחקר מכוון לגיוס גברים בלבד במגזר החרדי. במדגם שנלקח מ־NSPOP דיווחו 40% מהגברים החרדים כי שירתו בצבא. גברים עד גיל 40 וכאלה שנולדו בישראל (לעומת עולים) דיווחו על שיעורי גיוס נמוכים יותר (34%). בקרב הציבור הלא-חרדי, 84%-89% מכלל הגברים הצהירו ששירתו בצבא, כאשר ילידי ישראל הציגו שיעור גבוה יותר בהשוואה לעולים.

ההשערה בנוגע להשפעת השירות הצבאי על הוצאות משק הבית נבדקה במודלים V-I. מודלים II-I מציגים אומדנים עבור מדגם משותף של כל הישראלים שאינם ערבים, כדי לחלץ את האפקטים של הזרם הדתי על המעמד הכלכלי (מודל I), ואת

אפקט האינטראקציה בין השירות בצה"ל והזרם הדתי (מודל II). מודלים III עד V מציגים אומדנים עבור גברים.¹³ מודל III חוזר על מודל I ומציג את האפקט של הזרם הדתי על הוצאות משק הבית. מודל IV כולל אפקט אינטראקציה בין שירות צבאי וזרם דתי על גברים, ואילו מודל V מציג אומדנים עבור מדגם חלקי של גברים מבוגרים יותר (מעל גיל 44 ב-2006) וכן אינטראקציה בין שירות צבאי לדת בעבר, ומלמד שהייתה השפעה במידה מועטה יותר על מתגייסים שגויסו לפני 1980.

מזדים

מרחק כלכלי נמדד בעזרת המשתנה "הוצאות חודשיות למשק בית" שמתבסס על דיווח עצמי: סולם בן חמש דרגות של הוצאות משק בית ממוצעות למשפחה. בקרות: הדתיות נמדדה על סמך פריט יחיד שהציע חמש תשובות: "האם אתה מגדיר את עצמך כחרדי, דתי, דתי-מסורתי, מסורתי לא-דתי או חילוני?" מדידת הדתיות בצורה זו מתאימה יותר למחקר בהשוואה לשאלות על רמת שמירת מצוות או עוצמת האמונה הדתית, וזאת משום שהיא מאפשרת להבחין בין חרדים לדתיים – אוכלוסיות ששתיהן יעידו על עצמן כממלאות את כל מצוות הדת, אולם הן שונות בגישתן כלפי צה"ל והמדינה. אידאולוגיה: סולם בן שבע דרגות של העדפה פוליטית, המבוסס על דיווח עצמי של ההצבעה בבחירות האחרונות; מוצא אתני: סולם נומינלי של ארבע תשובות: "מדינות אסיה-אפריקה", "מדינות מזרח-אירופה", "מדינות מערביות", "יליד ישראל"; גיל: רציף 18-94; זכר/נקבה: 1 – זכר, 2 – נקבה; השכלה: 1 – תואר אקדמי; שירות צבאי: 1 – יוצא צבא; (ראו לוח 1).

תוצאות

ראשית, הערכתי את השפעת השירות הצבאי על הוצאות חודשיות מדווחות של משק הבית. בכל המודלים, סימנים שליליים לפני מקדמים פירושים שלמשתנה יש השפעה שלילית על הוצאות משק הבית, כלומר, הוא מקטין אותן. ככל שערך המקדם גבוה יותר (בדרך כלל נע בין 0 ל-1, אם לא צוין אחרת), כך השפעת המשתנה על הוצאות משק הבית רבה יותר. הפגמים המתודולוגיים של המודל¹⁴ ניתנים למיתון באמצעות השוואת אפקט השירות הצבאי בין כל הזרמים הדתיים.

באופן כללי, שירות צבאי נמצא בקשר חיובי עם הוצאות משק בית. עבור כל היהודים (גברים ונשים), האפקט השלילי שיש להשתייכות לקהילה החרדית על הוצאות משק בית ($b = -.4728$) גבוה פי 2 מהאפקט החיובי של השירות הצבאי ($b = .2647$), וזהו כמעט לאפקט (החיובי) של השכלה אקדמית ($b = .5898$) (מודל I). בנוכחות אינטראקציה (מודל II), ההשתייכות למגזר הדתי-לאומי והשירות בצה"ל משויכים לירידה בהוצאות משק הבית (בהשוואה ליוצאי צבא חילוניים), כלומר, כאשר שני

גורמים נקשרים זה לזה הם מייצרים השפעה שלילית על הוצאות משק הבית, בעוד השונות המשותפת בין הוצאות משק בית והשירות צבאי בקרב החרדים, הדתיים והמסורתיים אינה מובהקת.

מודלים III ו-IV מציגים את התוצאות עבור משיבים גברים. האומדנים ממודל III דומים לאלה שממודל I, בעוד מודל IV מראה שאפקטים של אינטראקציה בין שירות צבאי וזרם דתי הם חיוביים (אם כי לא מובהקים) עבור הזרמים הפחות דתיים, אולם שליליים עבור הדתיים (תרשים 1). לפיכך, הנתונים מלמדים שהשירות בצה"ל אינו צפוי לחלץ את משקי הבית החרדיים מעוני.

לוח 1 הוצאה חודשית למשק בית (הוצאות)

משתנים מסבירים	מודל I (כל היהודים)	מודל II (כל היהודים)	מודל III (גברים)	מודל VI (גברים)	מודל V (גברים מעל גיל 44)
<i>b</i> (מקדם לא־מתוקן), <i>(SE)</i>					
תואר אקדמי (1=כן)	.5898*** (.0639)	.5814*** (.0639)	.6495*** (.0755)	.5972*** (.0755)	.7322*** (.1079)
גיל	-.0039* (.00189)	-.0044* (.0019)	.0011 (.0021)	.0014 (.0021)	-.0204*** (.0064)
מוצא מזרח־אירופי	-.1514 (.1061)	-.15512 (.1063)	-.1878 (.1461)	-.1668 (.1302)	-.1573 (.1552)
מערבי	-.1488 (.1249)	-.1557 (.1249)	-.1518 (.1744)	-.0619 (.1546)	.0474 (.1864)
יליד ישראל	.0666 (.0932)	.0702 (.0933)	.0732 (.1316)	.09843 (.1144)	.27537 (.1343)
שירות צבאי (1=כן)	.2647*** (.0743)	.2257* (.1122)	.3566*** (.1034)	.45931** (.1511)	.4771** (.2175)
חרדי (1=כן)	-.4728*** (.1158)	-.5171*** (.1546)	-.4193*** (.1438)	-.1754 (.2146)	.1208 (.6123)
דתי (1=כן)	-.0759 (.0981)	.1527 (.1719)	-.0143 (.1104)	.4887 (.3034)	.1424 (.4534)
דתי מסורתי (1=כן)	.0967 (.0959)	-.0410 (.1699)	.0329 (.1216)	-.1271 (.3562)	-.2245 (.5584)
מסורתי לא־דתי (1=כן)	.1352 (.0783)	.0369 (.1508)	.2472** (.0924)	.1227 (.2734)	-.0566 (.3594)

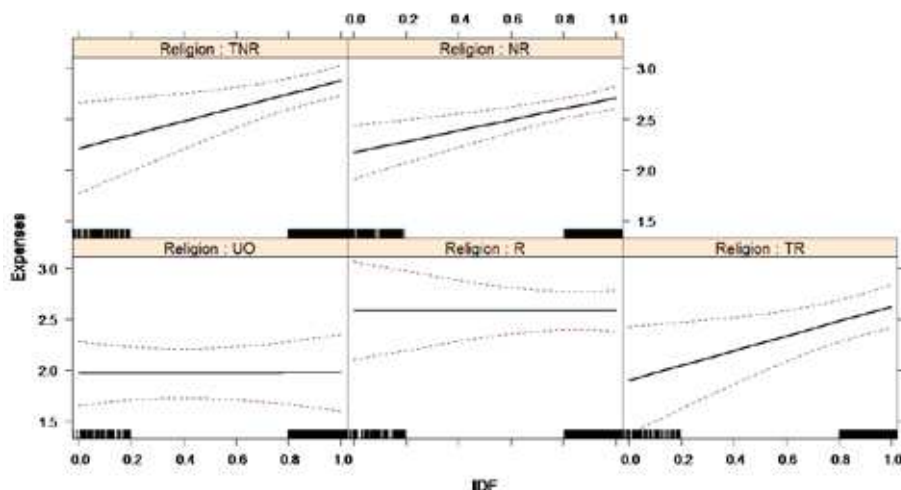
משתנים מסבירים	מודל I (כל היהודים)	מודל II (כל היהודים)	מודל III (גברים)	מודל VI (גברים)	מודל V (גברים מעל גיל 44)
<i>b</i> (מקדם לא-מתוקן), (<i>SE</i>)					
אידאולוגיה	.0089 (.0238)	.0067 (.0239)	.0162 (.0319)	.0131 (.0319)	-.0256 (.0482)
מגדר (2-נקבה)	-.1183 (.0639)	-.1255* (.0641)			
חרדי x צה"ל		.1043 (.2384)		-.4704* (.1919)	-.7590 (.6902)
דתי x צה"ל		-.3607* (.2013)		-.5799* (.3258)	-.0241 (.4808)
דתי מסורתי x צה"ל		.2066 (.2023)		.1765 (.3772)	.3155 (.5849)
מסורתי לא-דתי x צה"ל		.1360 (.1743)		.1349 (.2899)	.2914 (.3831)
מקדם החותך	2.518*** (.338)	2.562*** (.231)	2.039*** (.1698)	1.965** (.2061)	1.944** (.2338)
F-statistic	14.31***	11.16***	13.59***	9.234***	6.325***
R ² adj.	.09	.09	.09	.09	.12
N כולל	1693	1689	836	805	519

*** $p < .000$; ** $p < .005$; * $p < .05$.

האומדנים חושבו על בסיס מודל רגרסיה OLS. קטגוריית הייחוס היא יהודים שאינם דתיים.

כמה מסקנות נובעות מהניתוח: ראשית, כאשר מקבלי ההחלטות קובעי המדיניות פיתחו את התפיסה של השתלבות האורתודוקסים באמצעות השרות בצבא, הם כנראה הסתמכו על ניסיון העבר של קבוצות המסורתיות הלא דתיים (ראה טבלה למעלה). ואכן, בוגרי השירות הצבאי מקרב אלה שאינם דתיים ומסורתיים הם כאלה שמצבם הכלכלי טוב יותר בהשוואה לאלה שלא שרתו בצה"ל מקרב קבוצות אלה. מאידך גיסא, המצב הכלכלי של החרדים ששרתו בצה"ל לא השתפר באופן דרמטי לאחר שירותם בצבא. ההיפך הוא הנכון. הניסיון הצבאי של החרדים מתקשר עם הוצאות משק בית נמוכות בשלבים מאוחרים יותר של חייהם (בהשוואה לקבוצות אחרות של בוגרי השרות הצבאי. זאת, גם אם מצבם הכלכלי קצת יותר טוב מזה של

הגברים החרדים שלא שרתו בצבא. זאת ועוד, המודל המתייחס לגברים ששרתו בצבא לפני שנות ה-80 של המאה הקודמת מצביע על ירידה נמוכה יותר בהוצאות משפחה בקרב הדתיים ששרתו בצבא.

תרשים 1: השפעת השירות הצבאי על הוצאות משק בית על פי המגזר הדתי – גברים
 הסבר: 0 – ללא שירות צבאי. 1 – בוגרי צה"ל. NR – חילוניים. TNR – מסורתיים לא דתיים. TR – דתיים מסורתיים. R – אורתודוקסים (דתיים) מודרניים. UO – חרדים (אולטרה אורתודוקסים)

מה, אם כן, היא המסקנה הכללית? לניסיון הצבאי, במתכונתו הנוכחית, אין השפעה חיובית עקבית על מצבם הכלכלי של החרדים. בצד זאת, לחינוך גבוה יש השפעה חיובית ישירה על המצב הכלכלי של כל הקבוצות שנבחנו. לכן, יתכן שראוי היה למקבלי ההחלטות לשקול "גישה עוקפת" עבור החרדים, שתאפשר להם לרכוש כישורים אפקטיביים, גם תוך עקיפה של השירות הצבאי.

מסקנות

מחקר זה מציע שלגיוס רחב היקף של חרדים לצבא יכולות להיות שתי השלכות אפשריות: האחת, בניגוד לציפיות, הנתונים אינם מצביעים על שיפור במצבם הכלכלי של בוגרי צבא בקרב חרדים. יחד עם זאת, כהשלכה אפשרית נוספת, שרות צבאי עשוי בכל זאת לתרום לשיפור הלכידות החברתית בקרב הציבור היהודי בישראל. ניסיון צבאי משותף או דומה מעלה את הלגיטימיות של אורח החיים החרדי אצל הציבור היהודי הכללי. שילוב חברתי כזה כבר התרחש בין הציבור הדתי לאומי לבין הציבור הכללי בסוף המאה הקודמת. לכן, השתתפות ב"נטל הלאומי" עשוי לחזק את מצבה של הקהילה החרדית בישראל, גם ללא שיפור הכרחי מקדים במצבה הכלכלי.

הערות

- 1 גדוד הנח"ל החרדי הוקם ב-1999.
- 2 התפתחויות אחרונות בתיאוריית המורכבות סיפקו אישור אמפירי להצהרה זו, לדוגמה: John Padgett, "From Chemical to Social Networks" in: *The Emergence of Organizations and Market*, eds. John F. Padgett and Walter Powell, Princeton University Press, 2012, pp. 92-113.
- 3 המגזר החרדי מנהל תקציבים גדולים שמגיעים הן מממשלת ישראל והן מתורמים בתפוצות. על פי נתוני ה-OECD, העברות פרטיות נטו מחו"ל לישראל ב-2008 הסתכמו ב-1.5% מהתמ"ג והופנו ברובן למוסדות חרדיים, שם, (OECD (2010:169
- 4 הקהילה החרדית רואה את ערכיה ואת אורח חייה כעליונים על פני ערכים ואורח חיים של אחרים. Nachman Ben Yehuda, *Theocratic Democracy*, Oxford: Oxford University Press, 2010.
- 5 החרדים נוטים להתגורר באזורים נפרדים, ורשויות התכנון בישראל מקבלות ומשמרות מציאות זו באמצעות סבסוד ובנייה של שכונות בעלות נמוכה עבור קבוצה צומחת זו. אחת הדוגמאות האחרונות לכך היא בניית העיר החדשה קציר-חריש בוואדי ערה.
- 6 בעשר השנים האחרונות, הסטטיסטיקות הרשמיות הצהירו על עלייה בהשתתפות בכוח העבודה של גברים חרדים, שחלקם באוכלוסייה הגיע ל-38% ב-2011. עם זאת, בנק ישראל מבצע את הערכותיו על בסיס סקר כוח עבודה שאינו מאפשר לזהות משיבים חרדים. ההערכות מוטות מעלה משום שהן מתבססות על "המוסד האקדמי האחרון" שהמשיב ציין, וחרדים הם אלה שצינו שהם בוגרי ישיבה. אלא שתשובה זו מחברת את החרדים ואת הדתיים הלאומיים לקטגוריה אחת. בעזרת טכניקה זו (של המועצה הלאומית לכלכלה), 39% מהגברים החרדים הועסקו ב-2009, והיחס עלה לכ-45% ב-2011. טכניקה נוספת וזהירה יותר, שעדיין לוקה בהערכת יתר של חרדים עובדים, סופרת בוגרי ישיבה שדיווחו על לימודים בישיבה במשך שנתיים רצופות, ומביאה לנתון של 31% מועסקים ב-2009 וכ-38% ב-2011.
- 7 **גיוס חרדים לצה"ל – חידוש 'חוק טל'**, מאיר אלרן ויהודה בן מאיר, עורכים, המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 119, יוני 2012, תל אביב, עמ' 41-42.
- 8 Guy Ben Porat, *Between State and Synagogue: The Secularization of Modern Israel*, Cambridge University Press, 2013; Guy Ben Porat and Omri Shamir, "Days of (un)Rest: Political Consumerism and the Struggle over the Sabbath." *Politics and Religion*, 5 (2012): pp. 161-186.
- 9 OECD (2010) "Poverty and Employment Issues for Minority Groups." In: *OECD Reviews of Labour Market and Social Policies: Israel*, http://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies-israel/poverty-and-employment-issues-for-minority-groups_9789264079267-6-en
- 10 **גיוס חרדים לצה"ל – חידוש 'חוק טל'**, עמ' 30.
- 11 Yagil Levy, "Is the IDF Becoming Theocratic?" Working paper series No. 20, The Open University of Israel, 2012, <http://www.openu.ac.il/policy/download/maamar-20.pdf>
- 12 שליפת הנתונים אפשרה להשוות קבוצות שגודלן ביחס לאוכלוסייה קטן (כגון חרדים שמשרתים בצה"ל). אפקטים קבועים של שנה היו לא-מובהקים.
- 13 מנקודת המבט של המדינה, המעמד הכלכלי של נשים חרדיות וגיוסן לצה"ל אינו מהווה בעיה, משום שהן מועסקות בשיעורים הנמוכים רק במעט מאשר נשים יהודיות שאינן חרדיות. מרביתן מועסקות במשרות חלקיות או בשכר נמוך, אולם נושא זה ראוי לדיון נפרד, שחורג מהיקף המאמר הנוכחי. OECD (2010) "Poverty and Employment Issues for Minority Groups."
- 14 המודל כולל שורה של נקודות תורפה פוטנציאליות. ראשית, משתנה ההוצאות הוא רמת הוצאת משק הבית המדווחת, בעוד שכר אישי בשקלים וסוג ההעסקה היו מספקים אומדן טוב יותר לאפקט. שנית, הכוח הפרשני של המודל חלש יחסית, ומאפיינים אישיים רבים שייתכן כי השפיעו על ההכנסות/הוצאות, כגון מספר הילדים, מקום המגורים, מקצוע, מספר שעות העבודה בשבוע וענף התעסוקה – אינם זמינים.